भूतात्मा, [न्] पुं, (भूतानामात्मा ।) देहः । (यथा, मनुसंहितायाम् । १२ । १२ ।
"यः करोति तु कर्म्माणि स भूतात्मोच्यते बुधैः ॥"
"यः पुनरेष व्यापारान् करोति शरीराख्यः स पृथिव्यादिभूतारब्धत्वात् भूतात्मेति पण्डितै-रुच्यते ।" इति तट्टीकायां कुल्लूकभट्टः ॥)
परमेष्ठी । इति मेदिनी । ने, २०० । शिवः । युद्धम् । इति शब्दरत्नावली । विष्णुः । यथा,
"भूतकृत् भूतभृत् भावो भूतात्मा भूतभावनः ॥"
इति महाभारते दानधर्म्मे ॥
(जीवात्मा । यथा, मनुसंहितायाम् । ५ । १०६ ।
"अद्भिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।
विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥"
यथा च चरके शारीरस्थाने प्रथमेऽध्याये ।
तस्मिंश्चरमसंन्यासे समूलाः सर्व्ववेदनाः ।
ससंज्ञा ज्ञानविज्ञाना निवृत्तिं यान्त्यशेषतः ॥
अतःपरं ब्रह्मभूतो भूतात्मा नोपलभ्यते ।
निःसृतः सर्व्वभावेभ्यश्चिह्नं यस्य न विद्यते ॥
गतिर्ब्रह्मविदां ब्रह्म तच्चाक्षरमलक्षणम् ।
ज्ञानं ब्रह्मविदाञ्चात्र नाज्ञस्तज्ज्ञातुमर्ह-तीति ॥")
भूतारि, क्ली, (भूतानां अरिः तन्निवारकत्वात् अभि-धानात् क्लीवत्वम् ।) हिङ्गु । इति राजनिर्घण्टः ॥
भूतार्त्तः, त्रि, (भूतेन आर्त्तः) भूताविष्टः । इति हेमचन्द्रः । ३ । १५५ ॥
भूताली, स्त्री, (भूतानामालीव) भूपाटली । मुसली । इति राजनिर्घण्टः ॥
भूतावासः, पुं, (भूतानामावासः) विभीतकवृक्षः । इति राजनिर्घण्टः ॥ विष्णुः । यथा,—
"भूतावासो वासुदेवः सर्व्वासुनिलयो नलः ॥"
इति महाभारते दानधर्म्मे ॥ (शरीरम् । यथा, मनुसंहितायाम् । ६ । ७७ ।
"जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम् ।
रजस्वलमनित्यञ्च भूतावासमिमं त्यजेत् ॥"
शाखोटः । तत्पर्य्यायो यथा,—
"शाखोटः पीतफलको भूतावासः खरच्छदः ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
भूताविष्टः, त्रि, (भूतेन आविष्टः) पिशाचग्रस्तः । तल्लक्षणकथनम् यथा,—
"पञ्चरेखाः समालिख्य तिर्य्यगूर्द्ध्वक्रमेण हि ।
पदानि षड्दशापाद्य लिकमाद्यौ सुनौ नयम् ॥
नवमे सप्त दद्यात्तु वाणं पञ्चदशे तथा ।
द्वितीयेऽष्टादशमे वट् दिशि द्वौ चोड़शे स्मृतिः ॥
एकादिना समं चैषमिच्छाङ्कार्द्ध चिकोणके ।
तदा द्वात्रिंशदादिः स्याच्चतुष्कोष्ठेषु सर्व्वतः ॥
दर्शनाद्धारणाच्चास्य शुभं स्यादेषु कर्म्मसु ।
द्वात्रिंशत् प्रसवे नार्य्याश्चतुस्त्रिंशन्मृते शृणाम् ॥
भूताविष्टेषु पञ्चाशन्मृतापत्यासु वै शतम् ।
द्वासप्ततिस्तु वन्ध्यायां चतुःषष्टी रणाध्वनि ॥
विषे विंशो धान्यकोटेष्ववाविंशतिरेव च ।
चतुरष्टौ च बालानां रोदने परिकीर्त्तिताः ॥"
इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥

१	८	१८	२३
२०	२१	३	६
७	२	२४	१७
२२	१६	५	४
५०	५०	५०	५०

भूताविष्टः, त्रि, (भूतेन आविष्टः ।) भूतक्रान्तः । भूतादिना रोगग्रस्तः । (यथा,—
"भूताविष्टेषु पञ्चाशन्मृतापत्यासु वै शतम् ।"
इत्यादि ज्योतिस्तत्त्वम् । भूतविशेषाणामावेश-समयाः । यथा,—
"देवग्रहाः पौर्णमास्यामसुराः सन्ध्ययोरपि ।
गन्धर्व्वाः प्रायशोऽष्टम्यां यक्षाश्च प्रतिपद्यथ ।
कृष्णपक्षे च पितरः पञ्चम्यामपि चोरगाः ।
रक्षांसि निशि पैशाचाश्चतुर्द्दश्यां विशन्ति च ॥
दर्पणादीन् यथा च्छाया शीतोष्णं प्राणिनो यथा ।
स्वमणिं भास्कराचिश्च यथा देहञ्च देहभृत् ॥
विशन्ति च न दृश्यन्ते यद्वत्तद्वच्छरीरिणम् ।"
इति सुश्रुते उत्तरतन्त्रे षष्टितमेऽध्याये ॥)
भूतावेशः, पुं, (भूतानामावेशः) भूतसञ्चारः । भूते पाओया इति भाषा । अस्य पर्य्याय आवेशशब्दे द्रष्टव्यः ॥
भूतिः, स्त्री, (भवत्यनयेति । भू + "क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम् ।" ३ । ३ । १७४ । इति क्तिच् ।) महादेवस्य अणिमाद्यष्टप्रकारवैभवम् । इत्यमरः । १ । १ । ३८ ॥ शम्भुधृतभस्म । इत्यमर-टीकायां भरतः ॥ भस्म । (यथा, शिशुपाल-वधे । १ । ४ ।
"चयं त्विषामित्यवधारितं पुरा
ततः शरीरीति विभाविताकृतिम् ।")
सम्पत्तिः । (उत्तरोत्तरवृद्धिः । यथा, भगवद्-गीतायाम् । १८ । ७८ ।
"यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्द्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥")
हस्तिशृङ्गारः । इति मेदिनी ते, ४० ॥ (हस्ति-शृङ्गारोऽत्र गजमण्डनम् । यथा, मेघदूते । १९ ।
"रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णाम् ।
भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य ॥")
जातिः । इति विश्वः ॥ (पितृगणभेदः । यथा, मार्कण्डेयपुराणे । ९६ । ४३ ।
"विश्वो विश्वभुगाराध्यो धर्म्मो धन्यः शुभाननः ।
भूतिदो भूतिकृद् भूतिः पितॄणां ये गणा नव ॥"
लक्ष्मीः । यथा, भागवते । ४ । १ । ४ ।
"यस्तयोः पुरुषः साक्षाद् विष्णुर्यज्ञस्वरूपधृक् ।
या स्त्री सा दक्षिणा भूतेरंशभूतानपायिनी ॥"
भूतेर्लक्ष्म्याः । इति तट्टीकायां श्रीधरस्वामी ॥)
वृद्धिनामौषधम् । रोहिषतृणम् । भूतृणम् । इति राजनिर्घण्टः ॥ (भवनमिति । भू + क्तिन्) उत्पत्तिः । सत्ता । इति भूधातोर्भावे क्तिप्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥
भूतिकं, क्ली, (भू + क्तिप् । संज्ञायां कन् ।) भूनिम्बः । कत्तृणम् । इत्यमरः । ३ । ३ । ८ । कट्फलम् । यमानी । घनसारः । इति हेम-चन्द्रः ।
भूतिकः, पुं, (भूति । संज्ञायां कन् ।) यमानी । इति रत्नमालाराजनिर्घण्टौ ॥
भूतिकामः, पुं, (भूतिं कामयते इति । कम् + "कर्म्मण्यण् ।" ३ । २ । १ । इत्यण् ।) राज-मन्त्री । बृहस्पतिः । इति केचित् । ऐश्वर्य्याभि-लाषिणि, त्रि । यथा । वायव्यं श्वेतमालभेत भूतिकामः । इत्यधिकरणमालायां द्वितीयपादे काम्यपशुकाण्डे विध्यर्थवादबोधिका श्रुतिः ॥
भूतिकीलः, पुं, (भूतेः शस्यादिसम्पत्तेः कील इव बलहत्वात् ।) भूखातः । इति शब्दमाला ॥ खाना इति भाषा ।
भूतिगर्भः, पुं, (भूतिः कवित्वसम्पत्तिर्गर्भेऽभ्यन्तरेऽस्य । यद्वा भूतिशब्द उपाधिर्गर्भेऽभ्यन्तरेऽस्य ।) भवभूतिकविः । इति भूरिप्रयोगः ॥
भूतिनिधानं, क्ली, (निधीयतेऽस्मिन्निति । नि + धा + अधिकरणे + ल्युट् । ततः भूत्या निधानमिति, षष्ठीसमासः ।) धनिष्ठानक्षत्रम् । इति जटा-धरः ॥
भूतिमान्, [त्] त्रि, ऐश्वर्य्ययुक्तः । भूतिरस्यास्ति । इत्यर्थे मतुप्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ (यथा, महा-भारते । ३ । २०३ । ४३ ।
"आयुष्मान् भूतिमांश्चैव श्रुत्वा भवति पर्व्वस ॥")
भूतीकं, क्ली, (भूतिक । पृषोदरात् साधुः ।) भूनिम्बः । यमानी । भूतृणम् । कत्तृणम् । इति मेदिनी । के, १३५ ॥ (यथा, सुश्रुते उत्तर-तन्त्रे । ३९ अध्याये ।
"वर्चा पर्पटकं मुस्तं भूतीकमथ कट्फलम् ॥"
यथा च भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ।
"कत्तृणं रोहिषं देवजग्धं सौगन्धिकन्तथा ।
भूतीकं ध्यामपौरञ्च श्यामकं धूमगन्धिकम् ॥")
भूतृणं, क्ली, (भुवस्तृणम् ।) गन्धतृणम् । गन्धखड़ इति भाषा । तत्पर्य्यायः । गन्धखेड़म् २ रौहि-षम् ३ गोमयप्रियम् ४ । इति रत्नमाला ॥ घटम् ५ रामकर्पूरम् ६ सत्तृणम् ७ शरम् ८ श्याम-कम् ९ ध्यामकम् १० पौरम् ११ देवजग्धकम् । इति रत्नमालान्तरम् ॥ (यथास्य पर्य्यायः ।
"गुह्यबीजन्तु भूतीकं सुगन्धं जम्बुकप्रियम् ।
भूतृणन्तु भवेच्छत्रा मालातृणकमित्यपि ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
भूतृणः, पुं, (भुवस्तृणः ।) भूतृणम् । सुगन्ध रोहिष इति परिमलदरवृत्ति च अमूदेशे प्रसिद्धः । तत्पर्य्यायः । रौहिषः २ भूतिः ३ भूतिकः ४ कुटुम्बकः ५ मालातृणः ६ समालम्बी ७ छत्रः ८ अतिच्छत्रकः ९ गुह्यबीजः १० सुगन्धः ११ गुच्छालः १२ पुंस्त्वविग्रहः १३ वधिरः १४ अतिगन्धः १५ शृङ्गरोहः १६ करे-णुकः १७ । अस्य गुणाः । कटुत्वम् । तिक्त-त्वम् । वातसमूहभूतग्रहावेशदारणविषदोष-नाशित्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥